

*Малишко В. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР В ЕВОЛЮЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ПРИВАТИРСТВА ПЕРШОЇ БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1583–1783 рр.)

Анотація. Досліджується вплив релігійного фактору на еволюцію правових засад приватирського промислу в Першій Британській імперії (1583–1783 рр.). Доведено, що зарубіжні та вітчизняні науковці досконало вивчали територіальний та правовий фактори розвитку комерційного приватирського промислу, однак майже не торкалися проблеми впливу християнства на боротьбу великих морських держав за панування у світовому океані, застосовуючи ліцензійне піратство.

Ключові слова: пірати, приватирі, каперський патент, каперське право, релігійні погляди морських розбійників, поєднання судового процесу з релігійними церемоніями, ритуал покарання піратів і каперів.

Постановка проблеми. У світі за період останнього десятиліття ХХ ст. та першого десятиліття ХХІ ст. відбулися події, які суттєво вплинули на глобальну геополітичну картину. Нова геополітична архітектура відрізняється складною системою світових зв'язків. Найбільш очевидні прояви цих трансформацій – посилення економічної могутності й політичного впливу держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону. На цьому тлі відбувається порівняльне звуження впливу і можливостей країн, які прийнято відносити до історичного Заходу, та відчувається ослаблення їхньої ролі як двигуна глобального розвитку. Це факт, із яким не можна не рахуватися.

Глобальна фінансово-економічна криза довела, що конкуренція в міжнародних відносинах зростає і набуває цивілізаційного виміру. Такий висновок підтверджується останніми подіями на Близькому Сході та в Північній Африці, де пошук народами своєї ідентичності приймає релігійні обриси, торкаючись країн ЄС, які мають вирішувати складну міграційну проблему. У таких умовах завдання зміцнення партнерства цивілізацій із царини академічних дискусій зміщується у велику політику, і від її вирішення у прямому сенсі залежить глобальна безпека. Ґрунтовну відповідь на геополітичні виклики сучасності треба надати за умови, що зусиллями різних за фахом учених буде здійснено аналіз геополітичних особливостей утворення велетенських колоніальних імперій, які були первинними осередками буржуазного світу. Не дивно, що й нині проявляють себе такі релікти гонитви за грошима епохи первісного нагромадження капіталу, як піратство і каперство, певним аналогом яких є інститут приватних військових компаній, які нині діють не лише на суші, а й на морі.

Сучасне піратство поділяється на три види. Перший вид уособлюють звичайні зграї, озброєні ножами і пістолетами. Вони нападають на судна у відкритому морі або в гавані, грабуючи пасажирів і екіпаж. Здебільшого вони не зазіхають на захоплення самого судна, а обмежуються лише його касою і частиною вантажу. Другий вид – це банди, озброєні кулемета-

ми і гранатометами, які нерідко винищують весь екіпаж, захоплюють судно і вантаж. Третій вид – це міжнародні організовані групи, які захоплюють судна з особливо цінними вантажами. Вони користуються сучасними системами супутникової навігації, володіють агентурною мережею і мають зв'язки в різних ешелонах влади великих морських держав. Такі методи швидкого збагачення сучасні пірати запозичили у власних прашурів, каперів, що здійснювали комерційний розбій у світовому океані з ХVІ ст. до скасування міжнародно-правового інституту каперства рішеннями Паризької мирної конференції у 1856 р.

Отже, специфічний характер морського розбою часів переходу розвинених держав Європи від феодалізму до капіталізму визначили три фактори – територіальний, правовий і релігійний. У працях з цієї проблеми, створених португальськими, іспанськими, французькими, голландськими, англійськими та американськими істориками держави і права, вплив останнього фактору на морський розбій досліджувався дуже повільно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що в історії людства перехід держави феодального соціального типу до державності капіталістичного зразку був визначений дією низки економічних, політичних і соціальних факторів, серед яких помітне місце займає процес первісного нагромадження капіталу. Коли його джерела у панівних європейських державах були вичерпані, настав час для пошуку скарбів у колоніях. Першими морські шляхи до Америки та Азії проклали Іспанія та Португалія, однак постійно міцніла Англія, особливо після розгрому у 1588 р. іспанської Непереможної армади. Завдяки цьому наріжним принципом політики Першої Британської імперії, яка існувала в 1583–1783 рр., стає агресія проти навколишнього світу. Краще за все її характеризував відвертий розбій у світовому океані британських мореплавців, котрі перебували під патронажем англійської корони. При цьому англійські розбійники, залежно від обставин, поставали у двох іпостасях – піратів або приватирів (так за англо-американською традицією позначали каперів).

Дослідження впливу релігійного фактору на еволюцію організаційно-правових засад приватирства нечисленні. Нині можна посилатися лише на три спеціальні роботи з цієї проблеми, які належать перу зарубіжних учених – американок Е. Коллінз («Очі, спрямовані на Бога і золото: важливість релігії для жадібних до золота очей карибських піратів») [1] та С. Валлар («Коттон Мезер – піратський духівник») [2] і росіянки К.В. Глаголевої («Повсякденне життя піратів і корсарів Атлантики: від Френсіса Дрейка до Генрі Моргана») [3]. Опоередковано торкалися цієї проблеми й вітчизняні дослідники: А.А. Пастушенко, автор дисертації «Англійське каперство другої половини ХVІ ст.: структури повсякденності» [4], і В.К. Губарев, відомий «піратознавець», автор циклу робіт про британських та французьких піратів («За лаштунками «панам-

ської акції» (1670–1671 рр.); «Карибський вузол колоніальних протиріч європейських держав в першій половині XVII ст.»; «Компанія острова Провіденс і англо-іспанське суперництво в Вест-Індії в 1630–1644 рр.»; «Морський розбій у Вест-Індії як джерело первісного нагромадження капіталу (1621–1697 рр.)»; «Піратство в Карибському морі»; «Приватир Його Величності») та ін. [5–9]. Проте вказані учені створили свої дослідження як «чисті» історики. Тому їхні думки щодо впливу релігії на приватирство потребують подальшого розвитку з позицій істориків держави і права.

Джерельна основа дослідження. Відомо, що боротьба Британської імперії за гегемонію у світовому океані відрізнялася нерозчленованою єдністю піратства і приватирства, що відображено у численних правових джерелах. Аналіз масиву джерел, потрібних для вивчення системного явища приватирства, здійснено автором в опублікованій статті «Проблеми систематизації джерельної основи аналізу організаційно-правових засад каперського промислу в Британській імперії» [10]. Нині джерельну основу вивчення впливу релігійного фактора на приватирство слід зміцнити через звернення до чотиритомної збірки мемуарів приватирів «Британське піратство Золотого віку. Історія та інтерпретація, 1660–1730 рр.», упорядкованих англійським джерелознавцем Дж. Бером (2007 р.) [11]. До неї увійшли праці священників, які, перебуваючи на службі Британській імперії, супроводжували велику кількість морських розбійників на шибеницю і публікували власні спогади про це.

Метою статті є історико-правовий аналіз особливостей впливу релігійного фактору на еволюцію організаційно-правових засад приватирського промислу, що є актуальним з наукової точки зору.

Виклад основного матеріалу. Творці іспанської, португальської, голландської, французької та англійської колоніальних імперій мали реалізувати ряд завдань всесвітньо-історичного масштабу. Носіям буржуазних відносин, які прийшли на зміну феодалам, належало впорядкувати експлуатацію світових природних і людських ресурсів, оптимізувати торгові шляхи, позбутися безпосередніх виробників, експропрійованих буржуазією, шляхом переміщення їх в колонії, знайти безправну робочу силу в особі тубільців завойованих територій, реалізувати геостратегічні інтереси шляхом формування системи опорних пунктів збройної експансії в ключових точках світу, набути більшу геополітичну вагу при укладенні міжнародних договорів і перетворити імперські цивілізаційні стандарти в загальносвітові.

Вказані завдання було вирішено завдяки грандіозним звершенням, викликаним наслідками Великих географічних відкриттів. Ці відкриття, які від початку були зроблені мореплавцями Португалії та Іспанії, породили у піренейських монархів прагнення встановити монополію панування над світом. На цьому ґрунті в Португалії та Іспанії виникли запеклі чвари, вгамувати які вдалося за участю римських первосвящеників. Ватикан виступив у ролі носія вищої юрисдикції над усією землею кулею і «експерта» з питань колоніалізму. Папи Микола V і Калікст III ще у 1452–1456 рр. надали португальській монархії право на володіння землями, відкритими на південь і схід від мису Бохадор. Кастилія визнала це право у 1479 р., однак після повернення першої експедиції Колумба подружня пара монархів Фердинанда Арагонського й Ізабелли Кастильської домоглася від папи Олександра VI видання чотирьох «Олександрійських булл» (“*Inter Caetera № 1*”, “*Inter Caetera № 2*”, “*Eximae Devotionis*” і “*Dudum Sequidem*”), де йшлося про їхні

незаперечні права на володіння землями, відкритими генуезьким мореплавцем. Після тривалих переговорів за посередництва папи Олександра VI було прийнято рішення про демаркаційну лінію між піренейськими морськими державами, так званий папський меридіан (булли від 4 травня і 23 вересня 1493 р.). Нововідкриті землі на схід від «папського меридіану» за Тордесільяським договором відходили до Португалії, а землі на захід – до Іспанії [12]. Лінія ж поділу на протилежній стороні світу була проведена відповідно до Сарагоської угоди, підписаної 22 квітня 1529 р. При тому Олександрійські булли, Тордесільяський і Сарагоський договори ґрунтувалися на низці аргументів, таких як «папські дарування», «міжнародні угоди» і «право першого відкриття земель», що є прилеглими до океану [13, с. 134]. Проте ці аргументи не визнали інші європейські держави, які теж взяли участь у створенні світової колоніальної системи. Колоніальна експансія європейських держав здійснювалася на тлі широкого використання ними піратства і каперства [14]. Особливо великого розмаху ці комерційні підприємства набули за участю Британської імперії. На рівні пересічних громадян обізнаність із сутності піратства краще за все демонструє «Новий тлумачний словник української мови», де вказано, що корсар – це «пірат, морський грабіжник» [15, т. 1, с. 912]. Для позначення піратів у різних мовах використовувалися такі терміни, як «вітальєри», «лікедейлери» та «флібустьєри» [16, с. 6–7].

Поряд із піратами здійснювали акти морського розбою комерційні підприємства приватників [17], які споряджали зброєю власне судно, отримували патент на розбій в океані від уряду держави прапору і, таким чином, переходили з розряду кримінальних злочинців до стану «шанованих» осіб, які могли розраховувати на положення військовополонених, захищених тодішнім міжнародним правом. Каперські патенти визнавалися всіма європейськими державами, адже за допомогою цих актів їхні уряди контролювали дії своїх підданих в океанському просторі під час військових конфліктів [18, т. 18, с. 141].

Свій вклад у процес розвитку міжнародного каперського права внесли також католицька і протестантська церкви. Це було закріплено у Вестфальському трактаті після завершення Тридцятилітньої війни (1648 р.). Учасники Вестфальського конгресу визнали суверенітет Нідерландів, які з минулого іспанського володіння перетворилися на велику «каперську» державу. Вони підтвердили важливу роль релігії у розвитку міжнародних відносин, однак за умови, що римо-католицька церква втратила свій статус арбітра у розв’язанні міжколоніальних суперечок великих держав. У підсумку фактор впливу релігії на комерційний морський розбій був розмальований у «національні фарби» [19, с. 575].

Між тим офіційна ідеологія держав, що боролися за панування у світовому океані, входила в суперечність із конкретними почуттями піратів і приватирів, які мали «притертися» один до одного в умовах експедицій на кораблях, члени екіпажів яких належали до різних віросповідань. Саме з цього приводу письменник Д. Дефо, автор низки праць про піратів, писав у відомому романі «Робінзон Крузо» від імені героя про його супутників таке: «Всі троє були різних віросповідань: П’ятиця був протестант, його батько – язичник і людожер, а іспанець – католик. У своїх володіннях я допускав свободу совісті» [20, с. 223]. З цього приводу радянський дослідник каперства І.В. Сергєєв у статті «Робін Гуд Карибського моря» зазначав, що відносно свободу совісті допускали й правлячі класи поряд з безвідносною свободою приватної ініціативи, свободою

експлуатації, свободою грабежу. Тоді буржуазії, яка прийшла до влади, вже не потрібно було рядитися в релігійні одяги [21].

Отже, мусимо відповісти на питання: що нам відомо сьогодні про релігійні погляди морських розбійників? Перше, на що слід звернути увагу, – пірати і приватирі були, як люди свого часу, вельми забобонними. Перед нападом на вороже судно вони здійснювали релігійну месу, для чого на більшості їхніх кораблів були священики. При цьому Богу давалися обітниці в тому, що, якщо напад буде вдалим, то пірати пожертвувать велику суму грошей на той чи інший церковний прихід. Такі піратські обітниці завжди виконувалися [3, с. 36].

У наш час, коли для громадян цивілізованих країн світу релігія відіграє помітно меншу роль, ніж для пращурів, серед дослідників історії комерційних підприємств морських розбійників виникла тенденція до ототожнення піратів і приватирів з борцями проти соціального і релігійного гніту. З цього приводу відомий дослідник піратства, телеведучий ВВС і священик Б. Кестер у проповіді «Бунт! Чому ми любимо піратів і як вони можуть врятувати нас» оголосив по телебаченню таке: «Ми всі пірати зараз, оскільки в ці часи зростаючої корпоративної жадібності, культурної приватизації та фінансового гніту їхній колишній бій проти цього тепер став нашим... Пірати були культурними сретиками, що бунтували проти несправедливих соціальних структур. Вони піднялися на боротьбу проти нерівноправних монополій і насильницьких систем гноблення і висунули ідею про те, що основа праці, засоби до існування, дозвілля і суспільного життя мають бути засновані на просторі, який перебував поза межами приватної власності» [22].

Проте ще в XVII ст. перший в історії «піратознавець» Ф. Архенгольд писав у книзі «Історія флібустьєрів», що «пірати і капери практично справно шанували святих, ставили свічки, носили натільні хрести... Вони молилися старанно і ніколи не сідали за стіл без молитви. Так само точно молилися вони завжди перед початком битви, просячи у Бога перемоги і хорошої здобичі. Однак це не завадило їм вбивати і знущатися над священнослужителями, які потрапили до них у полон, або грабувати прибережні монастирі» [23].

Основою релігії британських піратів і приватирів було темне марновірство, змішане з магією, яке лише підігрівало їхню жорстокість і розбещеність, надаючи їм часом просто дикі риси. Однак у цьому пірати не особливо відрізнялися від решти населення середньовічної Європи, де також державна церква відступила від євангельських істин, а в народі панували забобони [24]. Британські мореплавці не дуже побоювалися «грому Господню». Відомо, що у 1579 р. один із людей Ф. Дрейка, найбільш відомого приватира королеви Єлизавети I Тюдор, змусив іспанських полонених, католиків, які самі були затятими піратами, жажнутися, коли цей моряк на їхніх очах розбив розп'яття. Сам Дрейк примушував полонених іспанців, включаючи священика, брати участь у протестантській службі. Вісім років по тому приватирський капітан Т. Кавендіш осквернив одну з церков міста Лондон. У вересні 1577 р. капітан приватирів Дж. Оксенгем здійснив напад на Перлинні острови поблизу узбережжя Панами. Згідно з іспанськими повідомленнями, тоді серед людей Оксенгема «спалахнуло осканеніле іконоборче насильство над католиками зі знищенням ікон і розп'яття та публічним приниженням ченців, змушених носити горщики на голові». Згодом Оксенгем звелів каструвати двох францисканських монахів [1].

Особливо розгульний спосіб життя з повною зневагою до догматів християнства був притаманний британським привати-

рам після того, як вони у 1655 р. відібрали в іспанців острів Ямайка. Її столиця Порт-Роял була перетворена на центр работоргівлі та контрабанди, де пірати і приватирі збували живий товар і скарби. Місто, яке налічувало близько 7000 осіб постійного населення, з яких більшу частину складали раби британських комерсантів, постійно приймало десятки кораблів приватирів і піратів. Це було місто, де англійська королівська адміністрація скуповувала у морських розбійників будь-які речі, зокрема – предмети християнського культу, якщо вони були оздоблені золотом і перлинами. Цей Содом припинив своє існування у 1692 р., затоплений океанськими хвилями після страшного землетрусу. Тоді морська безодня прийняла труну з тілом відомого у світі розбійників своєю зневагою до християнської моралі приватира Г. Моргана, який певний час був губернатором Ямайки [25]. Ексквемелін так описував «подвиги» Моргана: «У той день, коли пірати Моргана увійшли в місто Панама, сотня цих розбійників вирішила відправитися за видобутком і полоненими. На наступний вечір вони повернулися, ведучи за собою п'ятдесят мулів, нав'ючених добром, і близько тридцяти полонених. <...> Як завжди, їм вчинили тортури, намагаючись дізнатися, куди сховалося населення міста. Одних просто катували і били; іншим влаштовували тортури святого Андрія, заганняючи палаючі гноги між пальцями рук і ніг; третім зав'язували мотузку навколо шиї, так що очі у них вилазили на лоб і ставали немов курячі яйця» [26, с. 6].

Врешті-решт британський уряд мав вгамувати піратські пристрасті за допомогою офіційного державного органу – Суду Адміралтейства, якому належало вести судові справи щодо порушення міжнародного каперського права. Основні функції цього судового органу автор цієї статті раніше розкрив у дослідженні «Судовий процес проти порушників права репресалій у Вищому суді адміралтейства Англії та «Справа капітана Кідда» (1701 р.)» [27]. Проте нині необхідно звернути увагу на релігійну складову цього судового процесу. В останній шлях Кідда супроводжував капелан Ньюгейтської в'язниці Пол Лоррен, який протягом двадцяти двох років, аж до смерті у 1719 р., не просто духовно опікувався засудженими злочинцями, а й регулярно публікував власні записи щодо ритуалу страти. Звіти Лоррена про протиправне життя злочинців та їхню поведінку на ешафоті публікувалися тиражем до тисячі примірників і згодом продавалися за прибутковою ціною від трьох до шести пенсів. Так, Лоррен, який був державним службовцем, заробляв кожного року вельми пристойну, як на той час, суму грошей – до 200 ф. ст. [2].

Із праць Лоррена випливає, що в Англії, так само, як і в країнах Західної Європи, страти часто були елементами народних свят, фестивалів, ярмарків, і розглядалися пересічними мешканцями як розваги. Однак в Англії страти злочинців, що порушили каперське право, виглядали апофеозом «тюремної культури». Лондон був відомий своїм «тайбернським деревом» – шибеницею, що прийняла першого засудженого в 1196 р., а останнього – у той рік, коли припинила своє існування Перша Британська імперія, яка за умовами Паризького мирного договору (1783 р.) визнала незалежність тринадцяти своїх колоній, які перетворилися на США. Не випадково столиця Англії отримала промовисте прізвисько «міста шибениць» [28].

Оскільки Кідд, який порушив торгові відносини між Великобританією та індійською Імперією Великих Моголів, завдав великих збитків британським можновладцям, його визнали державним злочинцем. Тому на Кідда чекала стандартна «церемонія страти». В Англії формулювання вироку за державну

зраду виглядало так: «Зрадників вивести із в'язниці, укласти на візок і доставити до шибениці або до місця страти, де повісити його за шию і вийняти з петлі напівживим. Катові випустити йому нутрощі та спалити їх. Згодом відрубати йому руку і тіло четвертувати. Після цього голову і частини тіла виставити в якомусь людному місці за особливою вказівкою, такими зазвичай є Сіті-Гейтс, Лондон-Бридж або Вестмінстер-Холл. З тим, щоб його злочин став особливо жахливим для глядачів, катові було необхідно, вирвавши у нього серце, показати його людям і оголосити – ось серце зрадника» [29]. Така страта відбувалася в Англії впродовж більше 500 років – із середини XIII до кінця XVIII ст. Її офіційно скасували лише в 1870 р.

У справі Кідда, який відмовив тюремному священику Лоррену в покаятні, були замішані британські аристократи, що отримували великі гроші від розбою в світовому океані. Тому морському розбійнику пощастило більше, ніж іншим в'язням Ньюгейта: Кідда просто повісили, і його тіло більше двадцяти років висіло в залізній клітці над річкою Темза як нагадування іншим приватирам про те, що слід обережніше порушувати каперське право.

Дуже цікавим є те, що ритуал покарання винних морських злочинців був вдосконалений у колоніях Британської Америки [30, с. 7–8]. Це пов'язано з тим, що в Америці був розвинутий інший, ніж в метрополії, напрямок протестантизму. Погляд на американський варіант пуританізму за традицією, яка притаманна апологетам «американського шляху» життя, був краще за все сформульований відомим дослідником цієї проблеми, австралійським ученим Г. Фінлі у дослідженні «Пуританська історія: минуле, сьогодення і майбутнє» (2003). Фінлі без вагань уславив американських протестантів за таке: «У пуритан завжди були дуже близькі стосунки з банкірами і торговцями. Американці, за їхнім прикладом, сьогодні, як і раніше, шанують всіх своїх друзів, прихильників системи вільного підприємництва». Їхній ідеал «вільної торгівлі» продовжує розвиватися в глобальній формі транснаціональних корпорацій, які вони самі контролюють, і зробив Америку найбільш багатою і могутньою державою світу. У них була можливість зробити велике благо. Спокуси ставили під загрозу їхню віру, що могло принести їм велике зло. Однак вони молилися Богу так, що він допоміг їм поступати мудро в усьому» [31].

Фінлі мав рацію в оцінці підприємницького духу американських протестантів. До його думок необхідно додати певні юридичні факти, які беруть свій початок за часів правління англійського короля Генріха VIII з династії Тюдорів. Цей монарх в першій третині XVI ст. вивів британську церкву з підпорядкування Риму, призначивши її головою самого себе. Нова церква, яка отримала назву англіканської, взяла багато від католицизму, однак потроху в Англії виникли власні протестанти, які іменувалися пуританами. Ці фанатики вирішили перетворити свою країну на подобу монастиря і з глашатаїв благородних ідей вони перетворилися на зграю екстремістів, які вимагали від англійців того, що нині вимагають від мусульман, підданих королеви Єлизавети II, члени різних терористичних угруповань.

Уряд Карла I Стюарта був змушений піддати пуритан переслідуванням і вони мігрували до Нового Світу, щоб будувати там життя «з чистого аркуша» і заснувати власну землю обітовану на свій смак і розсуд, під своєю неподільною владою [32]. Проте, всупереч змісту королівських хартиї на заснування заокеанських колоній, які дозволяли першим американцям займатися лише землеробством і ремісництвом, ці спритні особи вва-

жали морський розбій прибутковою та богоугодною справою, спрямованою на послаблення океанської могутності Іспанії, Франції та Португалії. Тому морський розбій американських колоністів призводив до загострення відносин Англії з іншими великими колоніальними державами, і уряд метрополії та владні структури Британської Америки мали хоча б суто формально карати піратів [33, с. 72–81].

Про наслідки свавілля американських приватирів на початку XVIII ст. у головному їхньому центрі в Північній Америці, місті Бостон, були опубліковані кілька судових звітів. Суди незмінно закінчувалися присудженням піратів до смертної кари, навіть якщо вони могли довести, що поряд з морським розбоєм займалися і начебто законним приватирським промислом. Такі присудження були закономірними щодо тих осіб, які не були достатньо обережними хранителями секретів колоніальної аристократії і не брали участі в піратських експедиціях, споряджених на кошти великих землевласників і купців північноамериканських колоній Англії. У вказаних звітів були стандартні назви: «Суд над вісьма персонами, звинуваченими у піратстві» (1717 р.); «Суд над шістьма персонами, звинуваченими у піратстві» (1717 р.); «Суд над тридцятьма шістьма персонами, звинуваченими у піратстві» (1723 р.); «Суд над п'ятьма персонами, звинуваченими у піратстві» (1726 р.) [34–37].

Для колоній Британської Америки релігійні питання стосовно покарання морських розбійників мали важливіше значення, ніж процес в адміралтейському суді. Значну роль у поєднанні судового процесу з релігійними церемоніями в Америці відіграв Коттон Мезер (1663–1728 рр.) – син президента Гарварда, представник масачусетської династії пуританських проповідників, що традиційно супроводжували до шибениці піратів, захоплених у світовому океані британськими військовими моряками. К. Мезер відомий в історії США як проповідник, релігійний мораліст, біолог і медик, плідний письменник, публіцист та есеїст, який значно вплинув на американську політичну думку XVIII ст. Він вправно використовував біблійні сюжети як привід для міркувань про насущні проблеми сучасності. У 1713 р. К. Мезер став першим уродженцем американцем, якого було введено до Королівського товариства Англії (аналог звичайних для Європи наукових академій). Він часто листувався з провідними вченими свого часу, які поважали свого американського колегу, хоча той, на відміну від природознавців, вважав, що дияволи, ангели і відьми були настільки ж реальні, як сила тяжіння.

К. Мезер впорядкував у Британській Америці ритуал покарання піратів і каперів, що порушили морське право. Присутність священика при виконанні смертного вироку підкріплювала правильність судового рішення. Проповіді цих осіб були найважливішим аспектом карного ритуалу. Типова проповідь біля шибениці, на яку відправляли пірата, виглядала так, як її описав у 1686 р. очевидець страти приватира Джеймса Моргана. К. Мезер і його колега Дж. Муді прочитали недільні проповіді тривалістю в годину кожна. Інкріз Мезер, батько Коттона, виголосив біля підніжжя шибениці останню проповідь. Глядачів страти було стільки, що балки на зовнішній галереї церкви тріснули, і парафіяни зійшли на землю. Там вони вислухали Дж. Моргана, який, дивлячись на порожню труну, відіграв свою роль в цьому «шоу» в такий спосіб: «Я молю бога, щоб стати мені застереженням усім вам, і про те, щоб я був останнім, хто так йде з життя. <...> Вмираючи, готуючись через кілька хвилин постати перед Господом, молю Його, щоб ви почули слова мої. Остерігайтеся пияцтва, поганой компанії та

понад усе цінуйте добрі настанови. Не відвертайте вух від того, що проголошує Господь, як це я робив. Коли я ще ходив до обідні, то, трохи відійшовши від храму, вже починав грішити. Так почуйте моїх слів нині, коли йду я! Та умудрить вас доля моя і моліть Господа, щоб він охороняв вас від гріха, що привів мене до смерті!» [38, с. 24].

К. Мезер з часом почав ставитися до власних обов'язків з виправлення морських розбійників, які загубили свої душі, бюрократично. Він став зводити проповіді до типових висловів: «Ви були настільки нечестивого образу життя, що меч правосуддя не може зробити нічого іншого, ніж покарати вас за це. Проте, з ласки божої, ви врятуєте свої душі, якщо повернетесь до Господа, адже саме він був той, хто привів вас до цього місця і часу, щоб надати вам цю останню можливість покаятися» [39]. К. Мезер із гордістю розповідав про наслідки своїх проповідей, посилавшись на схвальні відзиви злочинців, зміст яких згодом доводили до відому всіх прихожан протестантських церков. Він опублікував низку таких листів, які були написані наче під копірку. В одному з них засуджений до шибениці колишній пірат і приватир попередив свого брата про таке: «Не можна нехтувати молитвою, зверненою до Бога, лягати і проклинати своїх ближніх, пиячити по суботах. Я перебуваю не без надії, про те, що ти житимеш праведно, врешті-решт я знайду щастя смерті заради Христа» [40].

Священники, які присвячували себе підготовці засуджених до страти, обов'язково домагалися справжнього каяття, коли петля ката стиснеться навколо шиї злочинця. Особливо чітко це висвітлюється у 1704 р. під час війни за іспанську спадщину. Тоді на боці Великобританії опинилася португальська монархія, однак приватир Дж. Квелч напав на торгові судна, які перебували під суверенною владою Лісабону, що було розцінено британським адміралтейським судом як акт державної зради. Квелч виправдовувався тим, що він не був завчасно попереджений про союз Лондона і Лісабона, однак його екіпаж був засуджений до страти бостонськими суддями. 30 червня 1704 р. засуджених морських розбійників провели пішки через місто Бостон до верфі Скарлет на березі океану в супроводі мушкетерів, різних посадових осіб і двох священників. Всі засуджені, за винятком капітана Квелча, «шукали Божої благодаті» [41].

С. Сьюелл, голова масачусетського Суду адміралтейства, так описав у своєму щоденнику страту людей Квелча: «Після обіду, близько третьої пополудні, я пішов виконувати вирок і побачив на пагорбі Бротон близько місця страти багато людей. Більше того, поблизу берегу знаходилося більше ста п'ятдесяти човнів із глядачами. Сім злочинців, яких супроводжував в останню мить отець К. Мезер, були підвішені на мотузках, що їх прив'язали до шибениці, розташованої на плоту. Коли ешафот топили, повсюди лунав вереск жінок» [42, р. 853–854]. Страченими разом з Квелчем злочинцями були англієць Дж. Браун із Ямайки, голландці Т. Бейкер і Х. Квінтор, Ж. Шон з Франції, швед Петер Хуф і С. Ван Ворст, очевидно, голландець із британської колонії Нью-Йорк. Зрозуміло, що різні за національністю морські злочинці були до того ж парафіянами різних храмів, проте це їх не бентежило, оскільки мореплавці того часу не звертали уваги на розбіжності в догматах віри, властивих національним церквам.

Зауважимо, що лише при наближенні до війни за незалежність США і в Англії, і в Британській Америці релігійний фактор розвитку приватирства поступово відмирав. В умовах швидкого завершення промислового перевороту буржуазія Першої Британської імперії в меншій мірі пов'язувала свої на-

дії на високі прибутки з каперським промислом, і тому вона вважала, що духовне опікування морськими розбійниками було занадто обтяжливою витратою для своєї підприємницької діяльності.

Висновки. Упродовж двох століть в Першій Британській імперії відбувалася еволюція правового та організаційного інституту приватирства, ідеологія якого потребувала опори на символи християнської віри, що було закріплено в імперському праві, передусім – карному. Необхідно зазначити, що з часом, коли на зміну примітивному мануфактурному капіталізму в результаті промислового перевороту у Великобританії, а згодом і в США, прийшов більш розвинений промисловий капіталізм, потреба в релігійних догматах, підкріплена караючої силою кримінального закону, відпала. Особливо помітно це на прикладі змісту Конституції США. Там відображено існування правового інституту приватирства, однак відсутні посилення на те, що право цієї держави спирається на релігійні догмати, хоча ще майже дев'яносто років після прийняття американського Основного закону буржуазія цієї країни використовувала приватирський промисел у власних інтересах.

Література:

- Collins E.E. Eyes on God and Gold. The Importance of Religion in Golden Eyes of Caribbean Piracy. A Senior Thesis Submitted to the Faculty of the Department of History in Candidacy for the Degree of bachelor of Art in History. – Asheville: University of North Carolina, 2004 / E.E. Collins. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://toto.lib.unca.edu.sr-papers.history/sr/sr/history-2005/collins-emily.htm>.
- Vallar C. Cotton Mather, Preacher to the Pirates / C. Vallar. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cindyvallar.com/mather.h.html>.
- Глаголева Е.В. Повседневная жизнь пиратов и корсаров Атлантики от Фрэнсиса Дрейка до Генри Моргана / Е.В. Глаголева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-reading.org.ua/chapter.php/1003742/1/Glagoleva_Ekaterina.
- Пастушенко А.А. Английское каперство второй половины XVI в.: структура повседневности. Автореф. дисс. на соиск. науч. ступ. канд. исторических наук. : спец. 07.00.02. «Всеобщая история / А.А. Пастушенко. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/15027.html>.
- Губарев В.К. За кулисами «панамской акции» (1670–1671 гг.) / В.К. Губарев // Вопросы истории. – 1987. – № 11. – С. 184–188.
- Губарев В.К. Карибский узел колониальных противоречий европейских держав в первой половине XVII века / В.К. Губарев // Вопросы отечественной и всеобщей истории. Межвузовский научный сборник. – Саратов: Изд-во СГУ, 1987. – С. 89–102.
- Губарев В.К. Компания острова Провиденс и англо-испанское соперничество в Вест-Индии в 1630–1644 гг. / В.К. Губарев // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Гуманітарні науки». Вип. 86. – Дон.: ДонНТУ, 2005. – С. 73–80.
- Губарев В.К. Морской разбой в Вест-Индии как источник первоначального накопления капитала (1621–1697 гг.) / В.К. Губарев // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2006. – № 2. – С. 21–30; Губарев В.К. Пиратство в Карибском море / В.К. Губарев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
- Губарев В.К. Приватир Его Величества / В.К. Губарев // Морская война. – 2009. – № 2. – С. 2–5.
- Малишко В.М. Проблеми систематизації джерельної основи аналізу організаційно-правових засад каперського промислу в Британській імперії / В.М. Малишко // Юридичний науково-теоретичний щоквартальник «Часопис Київського університету права». – № 2. – 2015. – С. 25–31.
- British Piracy in the Golden Age: History and Interpretation, 1660–1730: in 4 vols. / [ed. by Joel H. Baer]. – Pickering and Chatto, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cindyvallar.com/britishage.html>.
- Тордесільяський договір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%>.

13. The Pirate's Pocket-Book edited by S. Robertson. – Bloomsbury: Conway Maritime Press, 2008. – 200 p.
14. Marque and Reprisal. Letters of Dictionary of American History, 2003 / [ed. by A. Westcott]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3401802546.html>.
15. Новый толмачный словарь украинської мови / [укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Вид-во «Аконіт», 2008. – т. 1. – 1001 с.
16. Pyle H. Buccaneers and Marooners of the Spanish Main / H. Pyle. – N.Y.: Harper and Brothers, 1899. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.org/stream/howardpylesbook00pyle/howardpylesbook00pyle_djvu.txt.
17. Privateer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.answers.com/topic/privateer>.
18. Военная энциклопедия / [под ред. К.И. Величко, В.Ф. Новицкого, А.В. Фон-Шварца и др.]: в 18 т. – Петербург: Издание И. В. Сытина., 1907–1908. – Т. 18. – 368 с.
19. Веджвуд С.В. Тридцатилетняя война / С.В. Веджвуд. – М.: АСТ, Астрель, Полиграфиздат, 2012 – 580 с.
20. Дефо Д. Робинзон Крузо / Д. Дефо. – М.: ГИХЛ, 1959. – 314 с.
21. Сергеев И.В. Робин Гуд Карибского моря / И.В. Сергеев. – 1957 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sabatini.ru/publ/4-1-0-17>.
22. Brewin K. Mutiny! Why We Love Pirates, and How They Can Save Us / K. Brewin. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.patheos.com/blogs/mission_alshift/2012/09/we-are-all-pirates-now/.
23. Архенгольц Ф. История флибустьеров / Ф. Архенгольц. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rulit.net/books/istoriya-flibustero-rov-read-83736-1.html>.
24. Морские клятвы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kalanov.ru/index.php?id=193>.
25. Пиратские города, флаги и религия / [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://es-blogy.ru/p202-piratskie_goroda_flagi_i_religiya.html.
26. Эксквемелин А.О. Пираты Америки / А.О. Эксквемелин. – 12 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bib.convdocs.org/v5741/%D1%8D%D0%B%D1%81%>.
27. Малишко В.М. Судовий процес проти порушників права репресалій у Вищому суді адміралтейства Англії та «Справа капітана Кіда» (1701 р.) / В.М. Малишко // Вісник Луганського національного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – № 1, 2014. – С. 41–52.
28. Hanging, Drawing and Quartering. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.capitalpunishmentuk.org/hdq.html>.
29. Рожнов А.А. «Цивилизованная» Европа и «варварская» Москва на примере смертной казни, 29 марта 2010 / А.А. Рожнов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruska-pravda.com/index.php/201003267134/stat-i/nit-vremeni/lr-lr.html>.
30. Мюллер В.К. Пират королевы Елизаветы / В.К. Мюллер. – 8 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iknigi.net/avtor-v-myuller/16072-pirat-korole-vy-elizavety-v-myuller/read/page-1.html>.
31. Finley G. Puritan History: Past, Present and Future, 2003 / G. Finley. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.endtimepilgrim.org/puritans.html>.
32. Бушков А.А. Неизвестная война. Тайная история США / А.А. Бушков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book-online.com.ua/read.php?book=3056&page=5>.
33. Калашников В.М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607–1775 роки) / В.М. Калашников, В.М. Малишко. – К.: Логос, 2015. – 485 с.
34. The Trials of Eight Persons Indicted for Piracy. – Boston: N. pr., 1717.
35. The Trials of Five Persons for Piracy. – Boston: Fleet for Gerrish, 1726.
36. The Trials of Sixteen Persons for Piracy. – Boston: Printed for Joseph Edwards, 1726.
37. The Trials of Thirty-Six Persons for Piracy. – Boston: Kneeland, 1723. – No pages.
38. Бурстин Д. Американцы: колониальный опыт / Бурстин Д. – М.: Прогресс-Литера, 1993. – 480 с.
39. The Trials of Eight Persons Indicted for Piracy.
40. The Trials of Thirty-Six Persons for Piracy.
41. Early American Criminals: John Quelch's Piratic Joy Ride. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.earlyamericancrime.com/criminals/john-quelch>.
42. Diary of Samuel Sewall. – Boston: Massachusetts Historical Society, 2011. – 1572 p.

Малишко В. М. Религиозный фактор в эволюции организационно-правового института приватизма первой Британской империи (1583–1783 гг.)

Аннотация. Исследовано влияние религиозного фактора на эволюцию правовых основ приватизма в первой Британской империи (1583–1783 гг.). Доказано, что зарубежные и отечественные ученые досконально изучали территориальный и правовой факторы коммерческого приватизма, однако практически не касались проблемы влияния христианства на борьбу великих морских государств за верховенство в мировом океане, используя лицензионное пиратство.

Ключевые слова: пираты, приватиры, каперский патент, каперское право, религиозные взгляды морских разбойников, объединение судебного процесса с религиозными церемониями, ритуал наказания пиратов и каперов.

Malyshko V. Religious Factor in the Evolution of the Organizational and Legal Privateering of the First British Empire (1583–1783)

Summary. The influence of the religious factor on the evolution of legal principles of the privateering craft in the first British Empire (1583–1783) is being studied. It has been proved that foreign and domestic scientists thoroughly studied the territorial and legal factors of development of the commercial privateering craft, but almost did not touch the problem of impact of Christianity on combating major maritime state on the dominance in the world ocean, using the licensed piracy.

Key words: pirates, privateers, marque patent, marque law, religious beliefs of sea pirates, combining litigation with religious ceremonies, ritual punishment of pirates and privateers.